

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Верби Тараса Володимировича
«Археологічна збірка Волинського краєзнавчого музею: формування,
дослідження, актуалізація», подану до захисту на здобуття наукового
ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки»
за спеціальністю 032 «Історія та археологія»**

На сучасному етапі якісні зрушення в соціогуманітаристиці, зумовлені трансформаційними процесами у загальному наукознавстві, спричинили вироблення нових дослідницьких парадигм та інтелектуальних орієнтацій, а такі ознаки наукового процесу, як диференціація та інтеграція знань, спрямовують гуманітарні дослідження до освоєння міждисциплінарного простору. Спостерігається зростання інтересу дослідників до музейної галузі, її теоретичного осмислення, історичної площини, структурної будови та профільної діяльності, що, на нашу думку, пов'язано з об'єктивними процесами формування у другій половині ХХ ст. нової культурної парадигми, де культурна спадщина поступово вибудовується в окремий науково-інституціональний сегмент. Відзначаємо трансформацію суспільної ролі музеїв, їх налаштованість на громадський інтерес.

Музей розглядається як соціокультурний інститут, здатний не лише зберігати культурне надбання минулих поколінь, але і впливати на формування суспільної свідомості та ціннісних орієнтацій сучасної особистості. З іншого боку специфічна здатність музею творчо застосовувати досягнення суміжних галузей, інтегрувати знання та підходи інших сфер життя пояснює його динамічний розвиток.

Представлена тема дисертаційного дослідження Верби Тараса Володимировича «Археологічна збірка Волинського краєзнавчого музею: формування, дослідження, актуалізація» є актуальною і важливою для розвитку гуманітарних знань, українського музейництва та музейної археології. Розробка наукових проблем окремих регіонів України виступає одним із важливих

напрямів національної історичної науки. Дослідження регіональної історії дають необхідний матеріал для подальшого узагальнюючого історичного синтезу. Водночас вивчення минулого краю через археологічні знахідки дозволяє реконструювати його давні часи, проаналізувати історичний розвиток регіону в контексті українських та загальноєвропейських тенденцій, виділити та аргументувати місцеві особливості історичного процесу.

Тема є запитаною в контексті наукової парадигми «візуальних студій» («visual studies»), актуального напрямку досліджень – візуальної історії, особливістю якої є реконструкція «історії образів» з гаслом «навчитися бачити», зокрема, як музейні предмети стають візуальним джерелом пізнання історичного минулого людства та засобом формування національної свідомості в відвідувачів. Поставлена проблема співзвучна з інтелектуальними завданнями сучасної галузі історичних знань – публічної історії (Public History), яка, до прикладу, через музейні колекції налагоджує комунікації із суспільством та презентує історичні знання широкій аудиторії.

Міждисциплінарний підхід до означеної проблеми, застосований дисертантом, дозволяє дослідити взаємовпливи музейної галузі та науки археології, виділити окремий напрям – музейна археологія та визначити її потенційні можливості в дослідженні, збереженні та промоції археологічної спадщини в музейному просторі та українському суспільстві загалом. Окрім того археологічна збірка Волинського краєзнавчого музею як найбільше та найінформативніше зібрання рухомої археологічної спадщини у Волинській області не ставала об'єктом окремого комплексного дослідження, відсутні узагальнюючі праці, присвячені її формуванню, структурному оформленню та специфіці використання її в науковій, просвітницькій та популяризаторській діяльності за період з 1929 р. до 2019 р. У наукових дослідженнях не розглядалася роль археологічного підрозділу Волинського краєзнавчого музею як важливого регіонального наукового центру. Тому дисертаційна робота Тараса Верби становить значний науковий і практичний інтерес.

Розв'язання наукової проблеми, сутність якої полягає у комплексному аналізі формування, структури, дослідження, актуалізації археологічної збірки Волинського краєзнавчого музею в 1929–2019 рр., стало можливим внаслідок чіткого обґрунтування актуальності теми, мети і завдань дослідження, хронологічних меж, формування методологічної бази роботи.

Окремо слід зауважити, що об'єкт дослідження потребує конкретизації. У відповідності до теми – це археологічна збірка Волинського краєзнавчого музею. Зазначимо, що процес формування збірки, етапи, методи, форми актуалізації відображає предмет дослідження.

Новизна дисертації Т. В. Верби полягає в тому, що вперше в українській історіографії виконано спеціальне комплексне дослідження, в якому глибоко проаналізовано історію формування археологічної збірки Волинського краєзнавчого музею впродовж 90 років, узагальнено поетапні зміни в її структурі, визначено роль у науково-дослідній, культурно-освітній та експозиційно-виставковій діяльності музею, висвітлено внесок науковців та музейників у збереження та дослідження археологічної спадщини Волинської області.

Дисертант вказав на зв'язок роботи із науковими програмами, розкрив можливості практичного застосування результатів, визначив особистий науковий внесок, подав інформацію щодо апробації результатів дослідження, кількості публікацій за темою дисертації.

Структура роботи логічна, відповідає поставленим меті та завданням, складається із вступу, чотирьох розділів, 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, що містить 359 позицій, 24 додатки, зміст яких відображає основні проблеми заявленої теми. Загальний обсяг дисертації становить 269 сторінок, із них основний текст – 181 сторінку.

Перший розділ «Історіографія, джерела та методологія дослідження» складається з трьох підрозділів. Здобувач, доцільно застосувавши проблемно-хронологічний підхід, характеризує історіографічну базу дослідження, виділяє у вивченні зазначеної проблеми три етапи: наукові розвідки міжвоєнного

періоду (1929–1939 рр.), праці радянських вчених (1939–1991 рр.), дослідження новітньої історіографії (1991–2019 рр.). Дослідивши значний історіографічний пласт наукової літератури, Т. В. Верба справедливо констатує, що археологічна збірка Волинського краєзнавчого музею впродовж кожного з визначених періодів постійно була в центрі уваги науковців та археологів, серед яких українські, польські, російські, угорські та інші дослідники. Однак більшість публікацій присвячені окремим предметам чи колекціям з археологічної збірки музею, що, як стверджує автор, пов'язано з її значним обсягом.

Дисертант сформував репрезентативну джерельну базу, яка охоплює значну кількість різноманітних джерел, чітко систематизованих автором за способом кодування та відтворення інформації: писемні, речові та зображувальні. Зважаючи на специфіку музейних наукових фондів, а саме – їх відносну закритість для широкого кола дослідників, слід звернути увагу на вперше введені дисертантом до наукового обігу архівні документи Волинського краєзнавчого музею: музейні інвентарні книги та книги надходжень, облікові картки, архівна наукова документація, спогади, листування. Інтерес викликають зображувальні матеріали, які є специфічним джерелом інформації, зокрема, щодо проведення археологічних експедицій та їх знахідок: рисунки, плани польових досліджень тощо. У цілому Т. Вербі вдалося через залучення музейних архівних матеріалів визначити основні шляхи та напрями комплектування археологічної збірки Волинського краєзнавчого музею.

У підрозділі про логіко-аналітичний інструментарій, використаний здобувачем під час підготовки дисертаційного дослідження, висвітлено систему принципів, підходів і методів, які дозволили здійснити всебічний аналіз процесу формування та розвитку археологічної збірки Волинського краєзнавчого музею, її шляхів наповнення, методів популяризації. Т. Верба, поміж традиційних для історичних праць загальнонаукових та спеціально-наукових методів, зосередився на міждисциплінарному підході, залучивши методологічну базу музеєзнавства та археології. Варто наголосити, що сформувавши в науковій гіпотезі, як головному методологічному інструменті

дисертаційної роботи, дослідницькі припущення, Тарас Верба підтверджує, що археологічна збірка музею є найінформативнішим репозитарієм рухомої археологічної спадщини на території Волинської області.

Дисертант зупиняється на понятійному апараті означеної проблеми, яким послуговується в роботі. Однак, варто було б зупинитися на поняттях «археологічна збірка», «археологічна колекція», «музейна археологія» тощо для поглиблення теоретичного змісту роботи.

У розділі другому «Започаткування археологічної збірки у Волинському музеї (1929–1939 рр.)» дисертант розглянув історію заснування Волинського краєзнавчого музею, охарактеризував перший етап його розвитку, висвітлив особливості формування і шляхи наповнення археологічної збірки музею в 1929–1939 рр., відзначив внесок музейників у розбудову музею і археологічної збірки зокрема, її дослідження та експозиційного представлення відвідувачам.

Слід звернути увагу, що дослідження виділеного автором міжвоєнного етапу формування археологічної збірки дає можливість простежити роль наукових організацій та краєзнавчих товариств Польщі, наприклад Волинського товариства приятелів наук, Польської академії знань, у розвитку музейництва, проаналізувати підходи до музейного закладу в загальноєвропейському контексті, де значний акцент робився на охорону та збереження археологічних пам'яток, їх дослідження та донесення до відвідувача. Важливими є статистичні відомості про склад археологічної збірки – напередодні Другої світової війни збірка нараховувала 14 000 музейних предметів, аналіз її структури у відсотковому відношенні,

Варто відзначити в роботі присутність антропологічного аспекту дослідження. Дисертант виокремлює діяльність музейників Я. Фітцке, О. Прусевича, З. Леського та інших, яким вдалося налагодити системність наповнення археологічної збірки, зміцнити кадровий потенціал, встановити тісні зв'язки з науковими інституціями. Результатом цього, як слушно наголошує Т. Верба, став вагомий внесок музейників, зокрема директора музею Я. Фітцке, у розвиток археології регіону: волинські археологічні пам'ятки

доводили загальноєвропейські тенденції етноісторичних зв'язків Волині та Малопольщі.

Важливо підкреслити, що автор, детально простежуючи трансформацію експозиційного показу археологічних предметів, аналізує системний та тематичний методи побудови експозиції, наголошує на її освітній та науково-дослідницькій функціях – тим самим засвідчуючи поширення в Волинському краєзнавчому музеї в міжвоєнний період європейських тенденцій в музейництві.

У третьому розділі «Археологічна збірка Волинського краєзнавчого музею у радянський період» дисертант досліджує розвиток та особливості формування і експонування археологічної збірки в радянський період. Т. Верба акцентує увагу, що під час Другої світової війни археологічна збірка значно постраждала і зменшилася в десятки разів. Проводячи власне дослідження та опираючись на архівні документи та матеріали музейного архіву, автор приходить до висновку, що найбільші втрати збірки сталися в період 1939–1941 рр., коли археологічна колекція стала нараховувати 2 200 музейних предметів.

Треба віддати належне, що Т. Верба, висвітлюючи розвиток археологічної збірки та її популяризацію в радянські часи, зауважує про ідеологічні підходи до музейної роботи з археологічною збіркою. Однак, на нашу думку, варто було б підсилити тоталітарні підходи комуністичної системи до музейної справи, які позначилися навіть на археологічному підрозділі музею: від зменшення експозиційних площ показу археологічних предметів, комуністичної моделі представлення первісної історії, зокрема протиріч в класовому суспільстві, до відновлення археологічних експедицій аж в 1980 р., запровадження міжмузейного обміну, відсутності можливості спілкування з зарубіжними колегами. Дисертант констатує, що Волинський краєзнавчий музей, маючи значний потенціал, не став науковим закладом республіканського значення, а залишився регіональною установою – що і є, насправді, результатом тоталітарних підходів радянської системи до музейництва. Радянська влада перетворила музеї в ідеологічний інструмент комуністичної пропаганди, а

українським музеям відводила роль провінційних, жорстко контролюючи співробітників музеїв за ідеологічними принципами.

Розділ четвертий «Фондова група «Археологія» у музейній діяльності в 1991–2019 рр.» присвячений розвитку археологічної збірки Волинського краєзнавчого музею за незалежної України. Дисертант робить акцент на сучасних підходах до виявлення, вивчення, збереження та експозиційного показу археологічної збірки, ділиться власним музейним досвідом практичних напрацювань. У роботі Т. Верба відзначає новітні тенденції музейної діяльності, що стосується археологічної збірки також: наукова співпраця з Волинською філією ДП «Науково-дослідний центр «Охорона археологічної служби України»» Інституту археології НАН України, ДП «Волинські старожитності», поява нових шляхів поповнення збірки – Волинська митниця, ринок антикваріату, колекціонери, міжнародне співробітництво, декомунізація та дерусифікація збірки, запровадження інноваційних цифрових технологій в експозиційній та культурно-просвітницькій діяльності. Особливо цінним є аналіз наукових досліджень археологічної збірки співробітників музею та науковців С. Панишка, Ю. Мазурика, Г. Охріменка, М. Вашети, Г. Гулька, І. Маркуса, М. Кучинка, О. Златогорського та інших, що свідчить про високий фаховий рівень археологічних практик в музеї та їх вплив на археологічні знання в Україні.

Достатньо інформативними є додатки до роботи, що змістовно доповнюють матеріал дисертації, засвідчують вагомий практичний доробок автора, складають основу для майбутніх наукових досліджень.

Наукові положення дисертаційного дослідження Т. Верби є обґрунтованими, а висновки – самостійними, логічними й закономірними. Зміст дисертаційної роботи охоплює всі ключові аспекти задекларованої теми дослідження. Визначена у вступі мета, на нашу думку, успішно досягнута, а окреслені завдання дисертаційного дослідження виконані. Висловлені пропозиції та побажання не ставлять під сумнів наукову вагу дисертації Т. Верби та не впливають на загальну позитивну оцінку представленої роботи.

Вважаємо, що дисертаційна робота Тараса Верби «Археологічна збірка Волинського краєзнавчого музею: формування, дослідження, актуалізація» є самостійним і завершеним науковим дослідженням, виконаним на високому науково-теоретичному рівні. Здобувач виявив знання досліджуваної проблеми, вміння опрацьовувати, критично аналізувати різноманітні історичні джерела, спеціальну історичну літературу. Актуальність і рівень розкриття поставлених проблем, новизна дисертації і ступінь обґрунтованості винесених на захист наукових положень, повнота їх апробації повністю відповідають «Вимогам до оформлення дисертації», що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40, «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, а отже, здобувач Тарас Володимирович Верба заслуговує на присвоєння йому ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
 провідний науковий співробітник
 відділу історії України другої половини ХХ ст.
 Інституту історії України НАН України,
 керівник Центру досліджень
 історико-культурної спадщини України
 Інституту історії України НАН України

Руслана МАНЬКОВСЬКА